

Dochody a struktura wydatków w gospodarstwach rolnych, funkcjonujących w rejonach o szczególnych walorach krajobrazu

W rolnictwie polskim podstawową jednostką produkcyjną i organizacyjną było, jest i bardzo długo jeszcze będzie gospodarstwo prywatne stanowiące własność lub współwłasność osób fizycznych. Obecnie w Polsce mamy około 2,1 mln [Rocznik Statystyczny GUS 1998] gospodarstw prywatnych – określonych w statystyce jako indywidualne, o średniej powierzchni około 8 ha, z tym że większe znajdują się w Polsce północnej, północno-zachodniej, środkowo-zachodniej i zachodniej. Pozostała część kraju to gospodarstwa drobne. Własność prywatna została prawnie przywrócona do polskiej rzeczywistości gospodarczej, społecznej i politycznej w latach 90. Bez jakichkolwiek zahamowań stosuje się to określenie formy praw (do rzeczy i do praw) we wszystkich działach gospodarki narodowej z wyjątkiem rolnictwa. To również „gospodarstwa indywidualne”, nazywane tak tylko w statystyce, powinny, moim zdaniem, nazywać się po prostu gospodarstwami rolnymi, tak jak to określono w kodeksie cywilnym, ustawie o podatku rolnym czy ustawie o ubezpieczeniach społecznych rolników. Forma praw do ziemi i pozostałych środków produkcji powinna mieć drugorzędne znaczenie.

Syntetycznym miernikiem poprawnego gospodarowania, również w rolnictwie prywatnym, jest dochód. Dlatego też konieczne są analizy sposobów dotychczasowej organizacji gospodarstw i organizacji produkcji oraz zarządzania. Niezależnie od motywacji (przywiązanie do ziemi, zamiłowanie do pracy w rolnictwie czy sposób „robienia” pieniędzy) poszczególnych rolników, muszą oni dbać o płynność finansową swojego gospodarstwa w warunkach gospodarki rynkowej. Od wysokości dochodu zależy bieżąca stopa życiowa rodziny rolniczej i przyszła podaż produktów rolnych na rynkach. Dochód wpływa też na położenie ekonomiczne i społeczno-kulturowe rodziny wiejskiej, na które składają się: warunki życia utożsamiane ze środowiskiem zamieszkania, dostęp do tzw. dóbr luksusowych (np. kolorowy telewizor, dobry samochód) oraz dostęp do tzw. wartości ogólnie pożądaných, do których zalicza się między innymi: dostęp do wykształcenia, dostęp do dóbr kultury itp. Poziom i dynamika

dochodów ludności rolniczej. zależą nie tylko od przychodów, ale też od poziomu i dynamiki poszczególnych wydatków na produkcję bieżącą oraz świadczeń pieniężnych niezbędnych w każdym gospodarstwie, np. podatek gruntowy czy ubezpieczenia obowiązkowe.

Rozważania zawarte w artykule przeprowadzono na podstawie wyników badań wykonanych w 1998 roku. Do badań wybrano 60 gospodarstw rolnych będących własnością prywatną, funkcjonujących w gminie Purda w województwie warmińsko-mazurskim zaliczanej do rejonów o szczególnych walorach krajobrazu. Teren gminy sąsiaduje z Olsztynem. Badana próba obejmuje ponad 14% wszystkich gospodarstw w gminie, a więc może być uznana za reprezentatywną. Zastosowano metodę doboru celowego. Wybrano gospodarstwa w przedziałach: od 1,01 do 10 ha; od 10,01 do 20 ha; od 20,01 do 30 ha i powyżej 30 ha ogólnego obszaru. W każdym przedziale zbadano 15 gospodarstw. Materiał zgromadzono za pomocą kwestionariusza, który wypełniono na podstawie prowadzonego wywiadu.

Grupa gospodarstw o powierzchni ogólnej od 1,01 do 10 ha UR charakteryzowała się średnim obszarem wynoszącym 6 ha. Utrzymywano w nich przeciętnie 1 krowę mleczną, około 2 szt. trzody chlewnej na mięso i około 20 szt. drobiu. Uprawiano średnio 2 ha zbóż i 0,5 ha roślin pastewnych. Średni wiek rolnika wynosił powyżej 30 lat, przy czym 50% badanych rolników legitymowało się wykształceniem podstawowym i średnim. W gospodarstwie pracowało średnio 4,5 osoby, na rodzinę przypadało 2 dzieci do 15 lat. Około 90% gospodarstw nie korzystało z kredytów bankowych. Wszyscy właściciele gospodarstw posiadali dodatkowe źródło dochodu, np. renty lub zasiłki, a 10% z nich pozyskiwało dochód z działalności usługowej. Ponadto, 90% rolników z tej grupy pracowało zarobkowo w niepełnym wymiarze czasu. Według szacunkowych ustaleń, dodatkowy dochód uzyskany z działalności pozarolniczej wynosił około 1000 zł, natomiast z działalności rolniczej średnio 600 złotych miesięcznie na gospodarstwo. Badana grupa gospodarstw wykorzystywała te środki pieniężne na:

- utrzymanie rodziny – 60%,
- utrzymanie gospodarstw – 20%,
- zakup środków produkcji – 10%,
- doksztalcenie – 5%,
- inne – 5%.

Za najpilniejszy wydatek w 25% gospodarstw uznawano zakup sprzętu domowego, w 25% – kupno samochodu, natomiast prawie 50% gospodarstw przeznaczało pieniądze na inwestycje budowlane.

Grupa gospodarstw o powierzchni ogólnej 10,01–20 ha miała średni obszar 18 ha. Przeciętnie na gospodarstwo przypadało: 3,5 szt. bydła mięsnego, 3,5 szt. krów mlecznych, około 3,5 szt. trzody chlewnej (na ubój własny) oraz około 40 szt. drobiu. W strukturze zasiewów stwierdzono średnio 5 ha zbóż, 1,5 ha roślin pastewnych. Średnie zatrudnienie na gospodarstwo wynosiło 2,8 osoby. Było w nim średnio 1 dziecko do 15 lat. Właściciele gospodarstw badanej grupy legitymowali się w 50% wykształceniem podstawowym, a w 50% zawodowym. Ta grupa gospodarstw nie korzystała z kredytów bankowych. Uproszczoną księgowość prowadziło 60% badanej grupy gospodarstw. Wszyscy badani rolnicy posiadali dodatkowe źródło dochodu (renty, zasiłki, działalność pozarolnicza). Wysokość tych dodatkowych dochodów oszacowano na poziomie około 900 zł miesięcznie. Z działalności rolniczej pozyskiwano około 1100 zł miesięcznie na gospodarstwo. Właściciele gospodarstw przeznaczali środki finansowe na:

- utrzymanie rodziny – 50%,
- utrzymanie gospodarstwa – 24%,
- zakup środków produkcji – 8%,
- inwestycje – 5%,
- doksztalcenie – 3%,
- inne cele – 10%.

Wśród ankietowanych tej grupy 16,6% uznało, że należy dokupić sprzęt do gospodarstwa domowego. Na remont sprzętu rolniczego decyduje się 33,3% badanych, 16,6% myśli o zakupie inwentarza żywego, a 12% planuje remont domu. W przyszłości 20% rolników tej grupy planuje zakup ziemi i wymianę sprzętu rolniczego.

W grupie gospodarstw 20,01–30 ha ogólnej powierzchni średni obszar wynosił 26 ha. Na tej powierzchni rolnicy utrzymywali średnio 8 szt. bydła mięsnego, 17,4 szt. krów mlecznych, 11 szt. dorosłej trzody chlewnej i 45 szt. drobiu. W poszczególnych gospodarstwach zanotowano specjalizację w chowie niektórych gatunków inwentarza. Uprawiano średnio 4,5 ha zbóż, 4 ha roślin pastewnych i 3 ha traw nasiennych. Na gospodarstwo zatrudnionych było 5,2 osoby, odnotowano średnio 1 dziecko do 15 lat. Wykształcenie właścicieli w tych gospodarstwach było następujące: 33,3% – podstawowe, 33% – średnie, 16,6% – zawodowe, 16,7% – wyższe. Z kredytów bankowych korzystało 50% rolników. Gospodarstwa te w 50% prowadziły ewidencję wpływów i wydatków. Dochody z działalności rolniczej kształtowały się na poziomie 1200 zł miesięcznie na gospodarstwo. Z dodatkowych źródeł dochodów korzystało 50% gospodarstw. Oprócz tego dla 90% badanej grupy stałym źródłem docho-

du były renty i zasiłki oraz działalność usługowa. Wysokość dodatkowych dochodów kształtowała się na poziomie 1000 zł miesięcznie na gospodarstwo. Rolnicy przeznaczali uzyskane środki finansowe na:

- utrzymanie rodziny – 60%,
- utrzymanie gospodarstwa – 14%,
- zakup środków produkcji – 10%,
- inwestycje – 10%,
- inne – 6%.

Za najpilniejszy wydatek 50% badanych uznało unowocześnienie budynków gospodarczych, 25% – zakup ciągnika i maszyn towarzyszących, a 25% rolników uznało, że najpilniejszym wydatkiem jest kształcenie dzieci. W najbliższym czasie 50% rolników pragnie zmodernizować i zakupić maszyny rolnicze, 33% zakupić inwentarz żywy, a 27% dokupić ziemię.

Grupa gospodarstw o powierzchni ogólnej powyżej 30 ha charakteryzowała się średnim obszarem wynoszącym 80,4 ha. Zaobserwowano wyraźną specjalizację w chowie zwierząt lub uprawy jednej rośliny, np. gospodarstwa nastawione były na chów krów mlecznych lub trzody chlewnej. Średnio jedno gospodarstwo w tej grupie utrzymywało 30 szt. krów mlecznych lub 25 szt. trzody chlewnej. Uprawiano 50 ha zbóż, choć stwierdzono również gospodarstwo uprawiające 170 ha zbóż lub 14 ha roślin przemysłowych. Zatrudnione w tej grupie były 4 osoby na gospodarstwo, było również 1 dziecko do 15 lat. Wszystkie gospodarstwa korzystały z kredytów bankowych, a 60% prowadziło podstawową rachunkowość przychodów i wydatków. Dochody z działalności rolniczej w badanej grupie kształtowały się na poziomie 23 tys. zł miesięcznie. Mimo to 40% badanej grupy posiadało dodatkowe dochody pochodzące z działalności usługowej na poziomie około 500 zł miesięcznie na gospodarstwo. Rolnicy przeznaczali środki finansowe na:

- utrzymanie rodziny – 50%,
- utrzymanie gospodarstw – 16%,
- zakup środków produkcji – 18%,
- inwestycje – 5%,
- inne – 1%.

Za najpilniejszy wydatek w 40% gospodarstw uznano remont i modernizację sprzętu rolniczego, a w 20% unowocześnienie budynków gospodarczych, zakupienie inwentarza żywego lub budowę domu. W najbliższej przyszłości 60% rolników chce wymienić park maszynowy, 20% wybudować nowoczesną oborę, a 20% pragnie dokupić ziemię.

W objętych badaniami gospodarstwach przeanalizowano zależności między powierzchnią gospodarstwa, wyposażeniem w siłę roboczą a ich wpływem na organizację i ekonomikę gospodarstwa. Wyniki przedstawiono w tabelach 1–4.

Tabela 1**Obszar gospodarstwa a dochód rolniczy**

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Obszar gospodarstwa w ha			
		1,1–10	10,1–20	20,1–30	pow. 30
Miesięczny średni dochód rolniczy na jedno gospodarstwo	zł	300	733	2017	23 000
Miesięczny dochód rolniczy na 1 ha UR	zł	50,0	40,7	77,6	286,1

Źródło: Badania własne.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 1, dochód rolniczy zwiększył się wraz ze wzrostem obszaru gospodarstw, przy spadku jednak w drugim przedziale obszarowym (10,1–20 ha). Ponad pięciokrotny wzrost w przedziale czwartym wyraźnie wskazuje, że im większy jest obszar gospodarstwa, tym wyższy był dochód nie tylko na 1 gospodarstwo, ale także na 1 ha UR.

Zasoby siły roboczej obok ziemi i zasobów kapitału są ciągle ważnym czynnikiem wytwórczym. W badanej grupie siłę roboczą stanowili członkowie rodziny i stała lub sezonowa siła robocza.

Tabela 2**Siła robocza w gospodarstwach badanych**

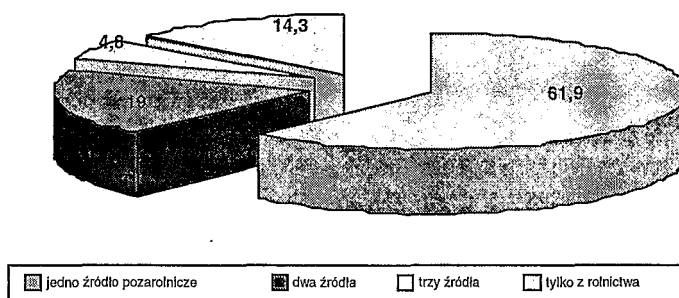
Wyszczególnienie	Jedn. miary	Wielkość gospodarstw w ha			
		1,1–10	10,1–20	20,1–30	pow. 30
Członkowie rodziny	osób na 1 ha	2	1	0,65	0,16
Najemna siła robocza:					
stała	osób na 1 ha	–	–	0,5	1,33
sezonowa	osób na 1 ha	–	3,5	6,7	10,8
Średni wiek gospodarza	lata	48	52	40	43

Źródło: Jak w tabeli 1.

Siła najemna, jak wynika z tabeli 2, występowała tylko w gospodarstwach większych. Średni wiek rolników (całej badanej zbiorowości) wynosił 45 lat. Jest on dość wysoki, co świadczyć może o braku następców, ponieważ przy niewielkiej odległości od dużego miasta młodzi ludzie wolą pracować w mieście, mając pewniejsze zarobki. Jak wynikało z wypowiedzi, niepewny i niski

dochód wpływa zniechęcająco. Decyzję o pozostaniu na wsi podejmuje więcej osób, ale mniej do pracy w rolnictwie. Liczba dzieci w badanej populacji jest mała. Z badań wynika również, że najliczniejsza grupa ludzi wykształconych była w gospodarstwach większych, co niewątpliwie wiąże się z perspektywą wyższego dochodu przy większej skali produkcji.

Jak wynika z wcześniej przedstawionych danych, badane gospodarstwa korzystały z więcej niż jednego dochodu. Najważniejsze źródła dochodów w gospodarstwach przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1

Struktura źródeł dochodu w gospodarstwach

Zdecydowana większość gospodarstw (61,3%) korzystała z jednego źródła dochodu pozarolniczego, a 19% z dwóch źródeł. Tylko 4,8% badanych prowadziło trzy rodzaje działalności pozarolniczej. Zaledwie 14,3% rolników utrzymywało się tylko z rolnictwa.

Obliczone dla badanej zbiorowości wskaźniki efektywności ekonomicznej przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3

Wskaźniki efektywności ekonomicznej w badanej grupie gospodarstw (na jedno gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Obszar gospodarstw w ha			
		1,1–10	10,1–20	20,1–30	pow. 30
Wartość produkcji końcowej	zł	6673,4	18078,8	48173,0	526566,1
Wartość poniesionych kosztów	zł	3039,2	10278,8	24200,8	250566,2
Dochód rolniczy (roczny)	zł	3600,0	8799,9	24199,2	276000,0
Wskaźnik opłacalności	%	219,6	175,9	199,0	210,2
Wskaźnik wzgl. wys. kosztów	%	45,5	56,9	50,2	47,6
Wskaźnik rentowności	%	118,5	85,6	99,9	110,2
Dochód na członka rodziny	zł	800,0	3142,5	4653,7	69000,0

Źródło: Jak w tabeli 1.

Najbardziej opłacalną produkcję w badanej grupie mierzona wskaźnikiem opłacalności i rentowności stwierdzono w gospodarstwach największych i najmniejszych. Wskaźnik względnej wysokości kosztów też był w nich najniższy. Natomiast wskaźnik dochodu, przypadającego rocznie na 1 członka rodziny pracującego w gospodarstwie, był zależny od powierzchni: im większy obszar, tym wyższy dochód przypadał na każdego członka rodziny.

Strukturę wydatków badanych gospodarstw przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4

Liczba osób oraz struktura wydatków badanych gospodarstw

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Obszar gospodarstw w ha			
		1,1–10	10,1–20	20,1–30	pow. 30
Liczba dorosłych członków rodziny	osób	4,5	2,8	5,2	4,0
Liczba dzieci do 15 lat	osób	2	1	1	1
Na utrzymanie rodziny	%	60	50	60	50
Na utrzymanie gospodarstwa	%	20	23,8	14,5	16
Na zakup środków produkcji	%	10	7,5	10	18
Na doksztalcanie	%	5	3,3	–	–
Na inwestycje	%	–	5	10	15
Inne	%	5	10,4	5,5	1

Wydatki ponoszone na utrzymanie rodziny kształtowały się w granicach od 50 do 60% całkowitych wydatków. Zależało to szczególnie od liczby członków rodziny rolniczej. W małych gospodarstwach odnotowano sporo środków przeznaczonych na doksztalcanie. Wydatki na zakup środków do produkcji były najwyższe w gospodarstwach o obszarze powyżej 30 ha. W tej grupie największe były też wydatki na inwestycje. Z danych przedstawionych w tabeli 4 wynika, że najmniej korzystna była sytuacja w grupie gospodarstw w przedziale 10,1–20 ha UR. Przy małej liczbie osób pracujących i dzieci niekorzystnie tu przedstawiały się również nakłady na utrzymanie gospodarstwa i na zakup środków do produkcji. Gospodarstwa te przeznaczały mało środków na inwestycje. Dość dużo środków przeznaczały na inne wydatki, nie związane z utrzymaniem gospodarstwa czy rodziny mieszkającej wspólnie.

Wnioski

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że:

- 1) istnieje wyraźna tendencja do wzrostu dochodu rolniczego wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa,
- 2) wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa w większym stopniu korzystano z siły najemnej (sezonowej i stałej),

- 3) stwierdzono pozytywną zależność między wykształceniem rolników a dochodowością gospodarstw,
- 4) dochody w przeliczeniu na jednostkę powierzchni były znacznie wyższe w gospodarstwach obszarowo większych i lepiej wyposażonych technicznie,
- 5) niemal wszystkie badane gospodarstwa prowadziły działalność pozarolniczą, a przynajmniej miały środki spoza gospodarstwa (renty, zasiłki itp.),
- 6) gospodarstwa większe przeznaczały więcej środków na rozwój istniejącego gospodarstwa oraz na poprawę wyposażenia technicznego,
- 7) gospodarstwa duże planowały inwestycje rozwojowe (np. zakup ziemi, nowe obory, chlewnie), aby zwiększać swoją produkcję.

Literatura

- ADAMOWICZ M., 1998: Powiązania gospodarstw rolnych z rynkiem – analiza na podstawie wyników powszechnego spisu rolnego 1996 r. *Postępy Nauk Rolniczych* 3/98.
- JÓZWIAK W., 1998: Polskie gospodarstwa zdolne do rozwoju. *Postępy Nauk Rolniczych* 3/98.
- KLEPACKI B., 1997: Sytuacja dochodowa rolników o różnym wykształceniu w okresie przemian gospodarczych. *Wieś i Rolnictwo* 2/97.
- ŁAGUNA M., 1997: *Znaczenie ekonomiczne wielkości obszarowej gospodarstw indywidualnych w świetle współpracy Polski z krajami UE*. III Kongres SERiA, Olsztyn 1996.
- ŁAGUNA T., 1999: *Wycena nieruchomości i gospodarstw rolnych*. Wydanie II. Zachodnie Centrum Organizacji, Zielona Góra.
- ZWOLAK J., 1996: Zależność funkcyjna dochodu rolniczego i pracy żywej powiązanej z majątkiem trwałym w gospodarstwach rolnych. *Postępy Nauk Rolniczych* 6/96.

Incomes and structure of expenditure in the agricultural holdings operating in regions of valuable landscape features

Abstract

In the paper author presented the outcomes of the research carried out on 60 agricultural holdings of different area size, located in gmina Purda (Warmińsko-Mazurskie voivodship).

The results indicate that if greater area is farmed by holding it reaches higher income, uses higher inputs of employed labour and commits more outlays on investment in comparison with holdings farmed on smaller area. The prospects for the investments and overall potential of the holdings were better in the case of these with larger area.

Almost all investigated farms generated income from non-agricultural activity or from social payments.